

Duona lietuvių literatūroje

INGA STEPUKONIENĖ

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas, Muitinės g. 8, 44280 Kaunas

El. paštas inga.stepukoniene@knf.vu.lt

Straipsnio tikslas – apžvelgti duonos įvaizdžio prasmes ir jų kaitą lietuvių literatūroje. Retrospektyviai pristatoma duonos samprata baltų kultūrose, aptariamos pirmosios duonos įvaizdžio implikacijos K. Donelaičio *Metuose* ir toliau gyvybinga duonos įprasminimo tradicija lietuvių literatūroje: kasdienės ir šventosios duonos (K. Bradūnas), gerumo ir meilės duonos (J. Degutytė, Just. Marcinkevičius), duonos kaip didžiosios moters manifestacijos (B. Baltrušaitytė, V. Juknaitė), duonos kaip harmonijos ženklo disharmoniškoje realybėje (J. Kundroto), duonos desakralizacijos (V. Gedgaudas, *Svetimi*).

Raktažodžiai: duona, duonos sakralizavimas, duonos desakralizacija, lietuvių poezija, proza

ĮVADAS

Duona – viena svarbiausių kultūrinių realiųjų, išsiskirianti savo tiesiogine ir simboliškai svarba. Knygoje *Duona lietuvių buityje ir papročiuose* P. Dundulienė duoną įvardija kaip vieną seniausių žmonių valgių, pradėtų vartoti augalinio maisto rinkimo laikais, kai žmonės dar nemokėjo dirbti žemės, o plačiau Europoje, kartu ir Lietuvos teritorijoje, ji paplitusi atsiradus žemdirbystei, kai pradėta auginti kviečius, miežius, soras, gal ir rugius [12, 6]. Nuo to laiko Lietuvoje kepta įvairių rūšių – akyta (rauginta) ir neakyta (nerauginta) duona, kurios gaminimo būdai įvairavo ir keitėsi. Pasak E. Šeputytės-Vaitulevičienės, Lietuvos kaimo ruginė duona iki XX a. buvo pagrindinis valgis [31, 2], kurio turint, galima (iš)gyventi.

Išskirtinę duonos svarbą lietuvių sąmonėje vaizdžiai liudija dar Simono Daukanto užrašytas žemaičių posakis: „Verk duona, veltui valgoma“ [9, 148]. Esama ir daugiau jo atmainų, tačiau visi jie reiškia viena – tiesiogines duonos sąsajas su svarbiausiomis tautos vertybinėmis kategorijomis: darbštumu, rūpestingumu, atsakingumu, gerumu, dvasiniu taurumu. Negerbiama duona, nesirūpinimas jos turėjimu per kartų kartas sulaukdavo negatyvaus moralinio žmogaus vertinimo, buvo siejamas su tinginyste ir aplaidumu. Lietuvių tautos gyvenime duona įgijo įvairių kultūrinių reikšmių. Nuo seno ji sieta su gyvenimo gerovės kategorija, sočiu ir visaverčiu buvimu ar, priešingai, – su vargu ir sunkiu darbu (plg. *sunki duona, juoda duona*) ir pan.

Duona turėjo didelę sakralinę svarbą mūsų protėvių gyvenime: ji tapo centriniu daugelio šeimos gyvenimo papročiu, kalendorinių ritualų ir agrarinių švenčių elementu, ji plačiai įprasminta lietuvių tautosakoje – dainose, pasakose, sakmėse, tikėjimuose. P. Dundulienė pabrėžia ypač glaudų duonos ryšį su moters – javų augintojos ir duonos gamintojos bei

moteriškujų dievybių – vaisingumo garbinimu bei mirusiųjų pagerbimo apeigų dalimi. Duona buvo aukojama deivei Gabijai, žemės deivei Žemynai, vandens dievybėms [12, 7]. Pasak tyrinėtojos, kaip ir Žemyna, žemės vaisiais, javais, augalija rūpinosi ir Žemėpatis, dar laikomas namų ir sodybos dievu. Atėjusi į namus marti, prieš pradėdama šeiminkauti (valdyti namus), jam turėdavo paaukoti duonos kepalą ir rankšluostį [13, 101]. Duona ypač garbinta žiemos saulėgrįžos, Kūčių, Užgavėnių, Jurginių, Joninių kalendorinių apeigų metu. Javų duona aukota prašant gero derliaus, nuimant derlių, prieš pradėdant kulti rugius ir pan. [13, 58–59]. Pasak P. Dundulienės, „apskrita kepalėlių forma galėjo vaizduoti Saulę ir būti magiška priemone jai sugražinti“. Trumpiausią dieną ir ilgiausią naktį prasidėdavo apeiginė vakarienė, lydima sudėtingų apeigų, aukų, magiškų veiksmų; šeiminkas duoną dėdavo ant stalo, o pats, atsisėdęs garbingiausioje užstalės vietoje, laimindavo šeimyną, namus, linkėdamas gero, tikėdamas, kad jo žodžiai išsipildysią [13, 59]. Pirmuosius duonos kąšnius ir gėrimo gurkšnius žemdirbiai dažnai aukodavo protėvių vėlėms [13, 60].

Duonos sakralumo sampratą baltų kultūrose pagrindžia ir latvių tautosaka. Peterio Šmito užrašytuose latvių tautos tikėjimuose apie duoną surinkti net 679 pavyzdžiai – tiek daug tikėjimų nėra skirta jokiam kitam daiktui ar reiškiniui. Prie žydinčių rugių lauko stovintis žemdirbys nusiimdavo kepurę ir deivės Maros tyliai prašydavo palaiminti laukus, kad jie būtų derlingi; rudenio Mara nuberdavo rugius, miežius, avižas ir kitas gamtos dovanas [21, 201]. Lietuvius ir latvius artina žemdirbiškoms kultūroms būdingi papročiai: prieš pjaunant rugius šeiminkas apeidavo lauką ir kai kuriose vietose kelias varpas, dažnai devynias, surišdavo į mazgą ir pirmasis pradėdavo pjauti. Nupjovęs pirmus rugius, pirmo kūlio varpų nunešdavo į kambarį ir padėdavo prie sienos, kad ištisus metus netrūktų duonos [21, 203]; prieš pjaunant rugius iš jų nupintą vainiką pakabindavo į ąžuolą, taip pašventindami duoną [21, 204]. Daug dėmesio skirta ir duonos kepimui: pirmą į krosnį pašautą kepaluką šeiminkė saugodavo klėtyje ištisus metus, kol į jo vietą vėl padėdavo naują; šviežių rugių duoną pirmas ragaudavo namų šeiminkas [21, 206]. Pasak I. Čakarės, „duona latvių tautos gyvenime – ne tik svarbiausias maistas, bet namų ir giminės šventumas, kaip ir motina“ [21, 227]. Apie tai liudija ir 1900 m. gimusios pateikėjos Margrietos Krūminios pasakojimas, jog kartą, jos močiutei traukiant duonos kepalą iš krosnies, šis nusprūdo nuo ližės ir nukrito ant žemės. Senolė, pakėlusi kepaluką, tris kartus iškėlė jį aukštai virš galvos. Ir kitus kartus, kai imant nuo stalo, duonos gabalėlis nukrisdavo, ją tuo pakeldavo virš galvos. „Nežinia, ar tai buvo atsiprašymas, ar prašymas“ [21, 228]. 1904 m. gimusi Ana Dymanė liudijo, jog jos tėvai ypač pagarbiai elgėsi su duona: „niekad neėmė kepalą į rankas, nenusiėmė kepurės, o riekdami kepalą, jį pabučiuodavo. Duonos trupinių žemėn niekad nebraudavo – tai didelė nuodėmė“ [21, 228]. Ruošiantis kepti duoną, jau iš vakaro į kambarį atnešdavo miltų, kad sušiltų, nes šiluma duonai būtina, ir kol duona kepama, prie krosnies niekam negalima šildytis; šiltos duonos niekad negalima raikyti, negalima ir kepalą raikyti iš abiejų galų [21, 231]. Pasak Čakarės, kiekvienuose namuose buvo duonos kepimui būtini indai (duonkubilis), kuriuos, kaip ir kepimo paslaptis, kiekviena močiutė perduodavo savo vaikaičiai [21, 228]. Taigi duona – ištisas kartas telkianti realija. Pasak E. Šeputytės-Vaitulevičienės, duona – tai visų pirma gyvenimo simbolis. Teigiama, kad mąslus žmogus, ragaudamas duonos kasdieninės, savo burnoje jaučia gyvenimo skonį. Duona nuo seno buvo gerovės, laimės, vaisingumo simbolis, magiška priemonė apsaugoti nuo pikto. Duona, anot liaudies išminties, dar simbolizuoja stiprybę, protą, susivaldymą, ištikimybę, gerumą, nuolankumą, ją susapnuoti visada geras ženklas [31, 2]. Autorės teigimu, „atėjus krikščionybei duona tapo paties šventumo simboliu. Krikščioniškoji tradicija

nemažai duonos simbolinių prasmių perėmė iš pagonybės ir judaizmo papročių. Tačiau krikščionybėje duona kaip simbolis užėmė ypatingą, centrinę, vietą. Švenčiausias yra eucharistinė duona. Kristus yra ne tik tas, kuris duoda žmonėms dangaus maistą – gyvybės duoną, bet jis ir pats yra gyvenimo duona. Kristus – *logos* – sąmonės grynumo simbolis. Tad duona krikščionybėje tapo nušvitimo, aukščiausio sąmoningumo simboliu. Štai kodėl ji yra balta (Švenčiausias, kunijos paplotėliai, kalėdaičiai yra baltos spalvos). Šventos duonos valgymas, kunijos priėmimas simbolizuoja atsivėrimą dieviškai išminčiai ir malonei. Duona krikščionybėje dar yra meilės laidininkė. Dalijimasis duona – *agape* – svarbus artimo meilės liudijimo ritualas“ [31, 2].

Pasak Rose Williamson, duonos simbolizacija glaudžiai susijusi su visuomenės epistemologinėmis struktūromis, su simboliniais visuomenės socioistoriniais konstruktais. Nors ji dažniausiai siejama su religinėmis asociacijomis ir tradiciniais tikėjimais, viena svarbiausių jos simbolizacijų – duonos kaip *pagrindinio maisto, kasdienės duonos*; literatūroje duona tampa viso maisto metonimija [33, 1].

Duona, kaip ypatinga lietuvių kultūros realija, tapo ir itin svarbiu lietuvių literatūros įvaizdžiu. *Duonos kepalas, duonos riekė, kasdienė, rupi, gyvenimo, motinos duona* – tradiciniai lietuvių poezijos ir prozos vaizdiniai, atspindintys tautos gyvenimo realybę ir kartu vaizdžiai brėžiantys tautos dvasinių vertybių hierarchiją. Lietuvių literatūros pradininko Kristijono Donelaičio poemoje *Metai*, ryškiai atspindinčioje XVIII a. Mažosios Lietuvos baudžiauninkų gyvenimą, pirmiausia dėkojama Dievui, kuris žmonijai davė didžiausią malonę – duoną: *Dievs visagalis, kurs svieta visą sutvėrė / Ir mums žmogiškus ūmus bei razumą davė, / Tas širdingas tėvs ir mūsų miels geradėjas, / Rūpindams už mus, mus vėl dosniai pamylėjo / Ir mums duonos daug, o baudai pašaro davė* [11, 80]. Poemoje vaizdžiai iškyla archetipinė pirmųjų žmonių – Adomo ir Levos – istorija, kurioje duona simboliškai ženklina žmonijai tekusį vargo ir rūpesčių kelią ir virsta *rūpesčių duona*: *Dievs, tave koliodams ir žemę visą prakeikdams, / Dėl raspustos tos iš rojaus išmetė laukan / Ir su rūpesčiais tavo duoną paliepė valgyt* [11, 26]. Donelaičio spalvingai tapomuose kolektyviniuose Vyžlaukio būrų gyvenimo vaizduose atsiveria jų buitis ir papročiai, darbai visais metų laikais. Visa tai lydi pastabus ir vertinantis dvasininko mokytojo žodis; žmogaus darbštumas, dorumas, lietuviškų papročių laikymasis yra svarbiausios jo aukštinamos vertybės, todėl poetas daug dėmesio skiria metų darbams, rūpinimuisi derliumi, duodančiam kasdienę duoną – žemės arimas, grūdų sėjimas, auginimas, pjovimas, yra svarbiausias dalykas, kurį Pričkaus lūpomis jis primena pritinginčiam Blėkiui:

*Eik, žiopy! Eik sėt kiekvieną sėjamą daiktą.
Sėk miežius, pupas, grikius su didele sauja;
Ir avižų n'uzmīršk, kad sėdamas išbersi grūdus <>
Žirnių sau pasisėk zopostui didelį plotą,
Juk žinai, kaip skanūs jie, kad šiupinį valgai.
Ai! Kaip daug jie mums per metų skalsina duonos* [11, 38].

Donelaičio *Metuose* ryški ir tradicinėms pasakoms, ir krikščioniškai savimonei būdinga nuostata, pagal kurią duona (paplotėlis) ir vanduo yra pagrindinis maistas, pakankamas egzistencijai. „Pavasario linksmybėse“ poetas kreipiasi į lakštingalą ir, pagirdamas jos kuklumą, sako, kad ji nemėgsta *pyragų neigi ragaišiu*, o pasisotinus prastai, tik vandens trokšta [11, 14]. Paprastas ir kuklus maistas, anot poeto, yra Dievo malonė; laikydamasis saikingumo, žmogus išlieka sveikas, žvalus ir darbštus, neserga ligomis,

kurios kankina persivalgiusius ponus. Tačiau švenčių metu būtina gardžiai pasisotinti ir pasilinksinti – „Rudenio gėrybėse“, vaizduodamas būrų vestuves, poetas gėrisi valgių gausumu ir įvairumu, lietuvių linksnumu. Pavasarį sugrįžusi saulė kviečia *Metų žmones* naujam ir amžinam duonos darbų ciklui: *Saulė vėl grįžta ir visi būriškai / laukus įdirbt susibėga* [11, 39].

Donelaičio *Metuose* įprasminamas duonos įvaizdis tapo neatsiejamas nuo žemdirbiškos kultūros darbų, namų ir laukų poetizavimo, kurį lietuvių literatūroje toliau gražiai tęsė K. Bradūnas, V. Bložė, S. Geda, Just. Marcinkevičius, J. Degutytė. Literatūros raidos kontekste jis įvairavo, įgavo vis naujų prasmų. Literatūros tyrinėtojas M. Spieringas duoną, ir apskritai maistą, jo reprezentacijas žodiniame mene linkęs sieti su kultūrinės ir etninės identifikacijos paieškomis [29, 28]. Tokios paieškos, atveriančios vis naujas lietuvių prigimtinės kultūros reikšmes, išpūdingai skleidėsi ne tik minėtų poetų, bet ir prozininkų – B. Baltrušaitytės, J. Kundroto – kūryboje. XX a. pabaigos lietuvių literatūroje atsirado ir naujos tendencijos – tautos kelio demitologizacijos, desakralizacijos. Šių meninių krypčių kontekste išryškėjo naujos kultūrinių įvaizdžių, tarp jų ir duonos, reikšmių variacijos. Tad šiame straipsnyje ir bandysime apžvelgti, kokios duonos įvaizdžio meninės prasmės atsiskleidžia XX a. antrosios pusės lietuvių literatūroje. Siekiant šio tikslo, darbe derinami įvairūs metodai – teminės kritikos, mitopoetinis, fenomenologinis, analitinis interpretacinis.

DUONOS SAKRALIZAVIMAS. ŠVENTOJI DUONA

Duonos šventumo jautimas, jos sakralizavimas, ypatinga pagarba jai į lietuvių literatūrą neabejotinai ateina iš senosios baltų žemdirbiškos kultūros gelmių. Duona, rugiai, jų sėja, pjovimas, grūdų malimas, maišymas, kepimas, kepalo raikymas – poetinių prasmų laukas, kuris tiesiogiai susijęs su žemės kultūra ir žemdirbio savimone, atspindi jo jausenas. Kaip teigia profesorė V. Daujotytė, „pagrindinės lietuvių jausenos, tradicijos suformuotos žemdirbių kultūros. Pirminė kultūra – žemės, namų, sodybų. Greičiausiai žemė yra esminis prigimtinės lietuvių kultūros sandas“ [8, 49].

Anot profesorės V. Daujotytės, ir lietuvių lyrikos tradicijoje galima skirti *dangaus* ir *žemės* poetines kryptis, kūrybos ontologijos požiūriu realizuojančias pačią bendriausią opoziciją, būtinos įtampos šaltinį [7, 150]. Pasak tyrinėtojos, J. Baltrušaičio, Maironio, V. Mykolaičio-Putino lyrinio vyksmo energija yra nukreipta į aukštąjį, dvasingąjį polių – į dangų; kitiems poetams būdingesnė žemės-motinos, žemės-mylimosios trauka, kuri yra nenugalima – ją pradėjo K. Donelaitis, o toliau tęsė K. Bradūnas, Just. Marcinkevičius [7, 150]. Ši pasaulėjauta neatskiriama nuo žemės, laukų, rugių, sodybos, žemdirbio kasdienybės ir darbų adoracijos, nuo visos supančios prigimtinės aplinkos – upės, kalno, klonio, pamiškės šventumo suvokimo. Kasmetiniai žemės darbai sėjant ir auginant duoną, duonos svarba išskirtiniais žmogaus gyvenimo momentais – gimimo, vestuvių, mirties ir kt., jos, kaip pagrindinio maisto, kasdienė svarba lietuvių literatūroje formavo duonos simbolinių reikšmių lauką, iš kurių bene plačiausiai realizuota *duonos šventumo, jos sakralizavimo* kūrybinė linkmė.

Žemininko Kazio Bradūno poezijoje duona yra vienas svarbiausių žemdirbiškos lietuvių kultūros atributų, tiesiogiai susijusių su etniniu identitetu. Poeto kūrybos lyrinio vyksmo vieta – sodyba, V. Daujotytės žodžiais tariant, prigimtinės lietuvių kultūros centras, susijęs su sodinimu, sėdėjimu, gimtimi, neturintis ribų – tai ir „laukas, pieva, kelias, upelis, miškas, dauba ir beribis dangus virš viso, visame“ [8, 46], bei namai. Sodyba

ir namai – tai erdvės, kuriose vykstantys kasdieniški darbai įgyja amžinumo matmenį, veiksmai ir įvykiai lydimi tam tikrų senovinių ritualų ir apeigų. K. Bradūno poezijoje duona yra bene svarbiausias žemdirbiškos būties apeigų elementas: visa, kas tik susiję su jos prasmėmis – laukais, sėja, rugiapjūte, tešlos minkymu, kepalų pašovimu į duonkepę – yra paženklinta šventumo pajautos, įgyja sakralumo dimensiją. Poeto eilėraščiuose duona įrašoma kartu su malda: meldžiantis prašoma jos skalsumo, jos turint – dėkojama Dievui už ją kaip didžiausią dovaną. Duona, laiminama Lietuvos kaimo laukuose, brandinama senosiose klėtyse ir savo kvapu apglėbianti gimtųjų namų pastogę, K. Bradūno eilėraščiuose pirmiausia įgyja archetipinę garbinamos *kasdieninės, gyvenimo duonos* prasmę:

*Kai vakaro maldoj prašau kasdienės duonos,
Užlieja sielą man javų laukai.
Rodos, einu einu alsuojančiais dirvonais,
Po kojų sklaidosi pavasario rūkai* („Vakaro maldoj“ [2, 86]).

Poeto lyriniame pasaulėvaizdyje justai senajai baltiškai kultūrai būdinga gamtojauta, suponuojanti ypatingą supančios prigimtinės aplinkos – žemės, laukų, visos gamtos – šventumo jutimą, formuojanti itin glaudų *aš* ir *pasaulis* jausmą. Maldos būsenoje patiriamas žmogiškos būties ir Viseto susilieėjimas. Duona metaforizuojama kaip nutiesianti žmogaus giluminį ryšį su laukais, gimtinės dirvomis, priglaudžianti jį prie senosios žemdirbių tautos tradicijos – žemės darbų, nuskaidrinanti jo sielą. Per šią žemės ir duonos sąsają driekiasi ir žmogų bei pasaulį žadinanti galia, kyla kūrybiniai jo impulsai – krikščioniškoji nušvitimo, aukščiausio sąmoningumo akimirka; eilėraštyje susilieja archajiškos pasaulėvokos ir krikščioniškosios savivokos prasmės. K. Bradūno eilėraštyje „Duona“ regima šventa duonos dalijimo apeiga – sakralų *gyvybės / gyvenimo* duonos raiškymo aktą lydi ypatingos individo susikaupimo, jo dvasinės atverties akimirka – maldos situacija, sukelianti katarsį: *Kai tu atneši duoną ant stalo / Ir kai aš po maldos ją riekiu, / Matau lygumas baltant, / Bėga saulė varpom rugių* [2, 87]. Poetinėje kūrinių plotmėje atsiverianti senųjų namų pasaulio architektonika žymi vertybinę hierarchiją: M. Eliadės įvardytas *pasaulio centras* [14, 16] – sakralią erdvę ženklinantis stalas, prie kurio vyksta šventas ritualas, tarsi kartojama pasaulio kosmogonija – susirenka šeima, tada meldžiamasi ir riekiami šviežiai iškepta duona. Šis lyrinis vyksmas tarsi įgyja pasikartojančios gyvenimo *pradžią pradžios*, būties pirmapradiškumo atspalvį, kuriuo nušviečiama ir makroerdvė – sakralus pasaulio kūrimosi aktas, transformuojantis reiškinius, vyksta ir gimtinės laukuose, kur per rugių varpas bėga saulė. Stalas, duona ir saulė susilieja į vieną reikšminę paralelę: ovalo formos elementai implikuoja kosmogoninį – pasaulio pradžios, atgimimo, naujos būties – vyksmą, apimančią dangaus ir žemės sferas. Lyrinis subjektas, džiaugsmingai ir su meile tariantis žemės vardą, tiesiogiai grindžia savo, kaip žemdirbių kultūros ir pasaulėjautos vaiko, identitetą. K. Bradūno poezijos rinkinio *Apie žemę ir dangų* eilėraštyje „Žemės nuraminimas“ [2, 93] taip pat ryškus sakralią prasmę turintis kosmogoninis pasaulio kūrimosi / atgimimo momentas – poetinėje plotmėje iškyla žemės apvalymo – pasaulinio tvano, nuplaunančio žemę, ją nudeginančios ugnies ir Kryžiumi žemę laiminančio žmogaus – aktas. Mitopoetinėje eilėraščio sistemoje pirminės stichijos – vanduo ir ugnis – nuvalo žemę, o tada ją kryžiaus ženklų peržegnojamas palaimina žmogus. Duona šioje kosminėje misterijoje dalyvauja kaip simbolinis atgimimą įbūtinantis kosmogoninis elementas – ji yra žemei šventas maistas, kaip ugnies palikti

pelenai. Duona kaip pasaulio kosmogonijos elementas iškykla ir S. Gedos poezijoje, ypač eilėraštyje „Europos apledėjimas“ [15, 29].

K. Bradūno lyrikoje poetizuojamas ir duonos – švento, pagrindinio, pirminio maisto – gaminimo procesas, virstantis sakralia apeiga. Tokį eilėraščių struktūruoja mitinė poetika, kurioje tampa svarbus moderniajai lyrikai būdingas įprastinės sintaksės atsiskyrimas ir asociatyvumas, minties koncentravimas atskirame žodyje, prasių perkėlimai, prasmingi nutylėjimai. Pasak E. Šeputytės-Vaitulevičienės, „tam, kad ant stalo būtų padėtas duonos kepalas, turi būti nueitas ilgas kelias: grūdo sėjimas, jo „mirimas“, augimas, pjovimas, kūlimas ir t. t. Toks nelengvas duonos gimimo kelias primena žmogaus gyvenimo, dvasinio tobulėjimo kelią, todėl duona tokia sava“ [31, 1]. K. Bradūno eilėraštyje „Duonos užkalbėjimas“ duonos gaminimo veiksmai, kaip pakartojantys tam tikrą mitinį pavyzdį, yra kosmogoniški – poetinėje plotmėje atsiverianti šventa duonos gaminimo apeiga akivaizdžiai turi sąsają su mitu, archajiniu užkalbėjimu, užbūrimu:

*Grūdų valanda
grūdų valanda
grūdų malimo valanda
duona už-
maišyta
minkyta
kepta
balta
parudavus
juoda
minkštimas
pluta
riekė atriekta
vakarienė šventa
vakarienė šventa* [3, 96].

Grafiškai atskiriami žodžiai pabrėžia proceso svarbą: duonos maišymo, minkymo, kepimo (spalvų kaita), riekinimo. Veiksmų sakralumą iškelia duonos valgymo – *šventos vakarienės* akcentas, išreikštas pakartojimu. K. Bradūno kūryboje duona yra ir svarbus iniciacijos – įvesdinimo į naują erdvę, jos užvaldymo elementas, taigi poeto meninė vaizduotė atsiremia į lietuvių mitologijai būdingas struktūras. Pasak E. Šeputytės-Vaitulevičienės, per vestuves jaunavedžių valgoma ruginė duona, papuošta rūtų vainiku, buvo vadinama karvojumi. Karvojus buvo laikomas šventa duona, kupina simbolių ir magiškų ženklų. Ji simbolizavo jungtį, perėjimą į naują gyvenimo etapą [31, 1]. K. Bradūno eilėraštyje „Jaunamartės ugnies malda“ į vyro namus atėjusi jaunamartė peržengia nepažįstamos pirkios slenkstį, atsinešdama savo ugnies ir maldoje jos prašo: *Kvapą, kepančios pirmosios duonos, / Tu paskleisk po svetimas kerčias* [3, 24]. Taip poetizuojamas siekis įveikti svetimos erdvės – nepažįstamų namų – priešybę, paversti ją sava. Duona, jos kvapas šioje iniciacijos apeigoje turi savo šventumą, galią nugalėti priešiškas, destruktivias jėgas, simboliškai – chaosą paversti kosmosu, savu darniu universumu. Duona ir ugnis šioje apeigoje turi tolygią funkciją ir prasmę; ilgainiui tampa svarbus dar vienas pirminis elementas – vanduo: jaunamartė prašo sušildyti šaltinio vandenį, kai jame praus pirmojo savo sūnaus galvą, vėliau – kad ugnis uždegtų jos karsto vašką, kai jai bus lemta

užmigti amžinu miegu [3, 63]. Mitinei sąmonei būdingą erdvės įsavinimą-laiminimą galima išvelgti ir poeto eilėraštyje „Protėvio malda“ [3, 65], kuris savo menine forma artimas lietuvių paruginėms dainoms, pasak N. Laurinkienės, liudijančioms gilų žmogaus ir gyvosios gamtos ryšį, įprasminančioms augalijos tematiką ir dainuojamoms pavasarį, kai gamta kupina vegetacinių galių. Tuo laiku būdavo lankomi javai, apdainuojamas jų auginimas, brendimas, derliaus dorojimas, aukojant liejamas alus deivei Žemynėlei, šventinami javai [22, 105–106]. Eilėraštyje dėmesys sutelkiamas į žemę-Žemynėlę-motiną:

*Žemynėle-motinėle rūpestinga,
Sušukuok javų lygiuosius laukelius.
Motinėle-Žemynėlė rinko, rinko
Saulės klėty aukso grūdelius.*

*Rinko, laistė ir augino,
Želė želmens rugio kaip rūta.
Žemynėlė-motinėlė žino,
Kokia mūsų duona, kaip šventa.*

*Nuo vėjelio varpos lingu, lingu –
Plaukia, plaukia saulės upeliu.
Motinėle-Žemynėle rūpestinga,
Sušukuok javų lygiuosius laukelius.*

Žemynėlė – vaisingumo deivė, lemianti javų gausą, skalsią duoną, kūrinyje tarsi prikelia lietuvių senojo baltiško mitologinio pasaulio podirvį. Kaip motina ji žino, yra rūpestinga: rinko, laistė, augino, sušukavo. Saulės klėtis, aukso grūdai, javų laukeliai, rugio želmens kaip rūta – savo gražiu skambesiu žavinčios tautosakinės senųjų lietuvių liaudies dainų parafrazės liudija lyrinio vyksmo ryšį su mitiniu laiku ir erdve bei simboliškai implikuoja šviesiausių Visatos galių susitelkimą vykstant sakraliam aktui – augant, bręstant javams-duonai. Eilėraštis – tai lyg duonos kelio palaiminimas. Duonos įvaizdžio ir mitinių realiųjų sanpynos būdingos ir poeto eilėraščiams „Skandinaviška apeiga“, „Komunijos kviečiai“. K. Bradūno poezijos rinkinio *Ten kur dulkėse tėvų tėvai* eilėraštyje „Broliai“ lyrinis aš jaučia duonos kvapą, kuris sklinda slėnyje ir kalneliuose, suponuodamas brolišką sutapimą su viskuo, kas gyva aplink, – žeme, rugiais [4, 19]. Eilėraštyje „Malimo malda“ lyrinis aš nori sutapti su grūdu, duona, raugu – simboliškai pereiti visus duonos gyvenimo etapus: *Viešpatie, leisk man byrėti / Grūdu į Tavo klėtį... // Noriu pavirsti duona, / Raugu ugnyje* [4, 118]. Eilėraštyje „Pavasario sonata“ laužoma ir dalijama duonos riekė lyrinį subjektą susieja su M. K. Čiurlioniu, o jo kūrybos aukštumos akimirkose nušvitusi saulė ir Ostija iškyla kaip atnašavimas ne tik žemei, bet ir Visatai. Pasak R. Šilbajorio, „žemė poetui yra tarsi liturginis indas, ji surenka mūsų kraują ir prakaitą, augindama duoną, kurios valgymas, kaip mišiose, yra aukos simbolis ir tuo pačiu aukščiausia maldos forma – Dievo išsidalijimas. Tuo būdu žmogaus auka ir Dievo auka susijungia viename simboliškame duonos pavidale, kuris mums danguj pasitvirtina kaip saulė – Ostija, o pagoniškam pasauliui dega tos saulės ilgesiu, kaip aukuro ugnis“ [32, 136].

R. Racėnaitė teigia, kad „mitologiškai duonos kepalas gali simbolizuoti žmogaus gyvenimą / gyvybę / sielą“ [28, 192], o E. Šeputytė-Vaitulevičienė mano, jog „duona slepia gyvenimo ir mirties paslaptį. Ji – tarpininkė tarp dviejų pasaulių, padedanti žmonėms

„susikalbėti“ su protėvių vėlėmis“ [31, 1]. K. Bradūno eilėraštyje „Pagautas laikas“ mitinį poeto kūrybos diskursą papildoma istorinis – duona tiesiogiai siejama su gilios senovės istorine paslaptimi, su požemio karalystėje besiilsinčių protėvių kūnais:

*Ramiai raikydami duoną,
(Žiūrėk – skydas ir kirvis!)
Atidengėm didelę paslaptį –
Protėvio kapą.*

*Ramiai atlauždami riekę,
Rinkome įkapes,
Nejausdami smėlio sruvenimo
Pro pirštus...*

*Ramiai kramtydami kąsni,
Pamiršome saulę,
Laiką, lyg paukštį, laiko pagavus
Balto kaulo ranka... [4, 136].*

Prariektas kepalas įgyja raikomos / raižomos žemės kūno implikaciją, per kurią atsi-
veria joje glūdintys senosios istorijos klodai, atidengiami buvę gyvenimai – artimų ir ne-
pažįstamų žmonių, karių, žemės artojų. Pasinėrimas į žemės gelmes simboliškai priverčia
užmiršti saulę, paukštį – dangaus erdvės kūnus, kurie tarsi praranda savo gyvybingumą,
sugniaužti kaulinės rankos.

Duonos įvaizdis K. Bradūno lyrikoje – itin reikšmingas – tą liudija jau poeto rinkini-
nių pavadinimai: *Svetimoji duona* (1945), *Duona ir druska* (1992). Rinkinyje *Svetimoji
duona* dominuoja pokario dramatismo sukeltos situacijos ir išgyvenimai, žmogaus išėjimo
iš namų, sudegintų namų motyvai, kurių praradimą simboliškai ženklina *išniekinta
duona* (eil. „Vakaras ant svetimų lankų“, „Saulėleidžio spinduliuos“). Lyrinis *aš* praranda
ramybę, žinodamas, kad protėvių žemė stovi bevaisė, be daigų ir gyvybės, kad joje ne-
brandinama duona, šaukia neapsėti laukai („*Laukai šaukia*“ [2, 62]). Pasak R. Šilbajorio,
šiam rinkinyje žemė, duona ir ugnis kartoja kaip gyvenimo esmės simboliai, bet „čia
jie prabyla gūdžiai svetimu balsu“ [32, 134]. Eilėraštyje „Tėviškės vietoje“ [2, 33], kurią
užkasė gyvą, užpylė gruzdu, pelenais, lyrinis subjektas delnais glosto žemę ir meldžia duo-
nos – svarbiausio ankstesnės namų tvarkos, harmonijos ir individo saugumo ženklą:

*Pareinu nenorėdamas nieko,
Nesigirdamas meile menka,
Tegu tik duonos atriekia,
Mirusio tėvo ranka.*

*Tegu tik motina renka
Jos trupinius nors ir sapne –
Bučiuoju tėviškei ranką,
Žegnojančią mane.*

Duona tebeišlieka centriniu namų, visos lietuvių žemdirbiškos kultūros pasaulio atri-
butu ir praeities prisiminimų centru. Per ją simboliškai driekiasi giluminiai šeimos ryšiai,

sąsaja su tėvu, riekiančiu kepalą, ir su motina, renkančia trupinėlius. Trupinių rinkimas, kaip ir duonos kepalo nukritimas ant žemės, – pažeistos tvarkos ženklas, reiškiantis sumaištį, gresiančius nemalonumus. Šie kasdieniai būties aktai, virtę ritualiniais, subjekto sąmonėje lieka pamatine ir neišblėstančia vertybine kategorija, leidžiančia bent mintyse priglusti prie pasaulio, vadinamo *savu*.

Duonos ir mirties reikšmės išpūdingai susiejamos R. Granausko apsakyme „Duonos valgytojai“. Tai vienas gražiausių lietuvių literatūros kūrinių, anot M. Martinaičio, skirtas duonos liturgijai [21, 56]. Kūrinio siužetas – sakralus duonos kepimo aktas senųjų kaimo gyventojų Rimkų namuose, į kuriuos šventiniam susiejimui turi susiburti vietiniai žmonės. Duonos kepimas – ilgas ritualinis procesas – kūrinyje vaizduojamas labai detalai. Rimkai yra vieninteliai, kaime turintys duonkepę ir užkuriantys ją vienąkart metuose, nes kitaip užaugs „vaikai, neragavę naminės duonos skonio“ [17, 135]. Duonos kepimas virsta ilgai trunkančiu ritualu: ugnies kūrimo, duonkepio valymo, kepimo. R. Granauskas, kaip ir K. Bradūnas, duoną poetizuoja kaip šventą: „Senoji tiesia ant stalo rankšluostį, atneša kepalą kaip vaiką: ant pusiau sulenktos rankos“ [17, 145]. Tačiau, kaip yra pastebėjęs M. Martinaitis, Rimkų namuose vykstantis ritualinis duonos gaminimas sakralizuoja ateisiančią mirtį: „plušinėdami apie duoną ir jausdami, kad netrukus teks išeiti iš gyvenimo, jie siekia sau užsitikrinti vietą kitose laiko ir erdvės dimensijose“. Pasak tyrinėtojo, „Rimkai savo ruošiamomis vaišėmis, tarp viso kito, žengia į mirusiųjų pasaulį, pasikviesdami net jo atstovą Medutį“, o užsiimdamas duonos ruošą, tėvas pagalvoja, kaip jiems, jauniems, bus sunku numirti [17, 54]. Vaizduojamą pasaulį rašytojas poliarizuoja į dvi stovyklas – vertybinės perskyros ženklas yra veikėjų požiūris į maistą, šeimos santykius, o svarbiausia – jų *sava duona* ne naminė, o perkama iš parduotuvės. Jaunoji karta jau nepajėgi išlaikyti ir tęsti senosios žemdirbiškos kultūros tradicijų.

GERUMO IR MEILĖS DUONA

Pasak Danielio Bergezo, literatūros tekste „reiškiasi ir išsipildo tam tikras socialumas“ [5, 33]. Literatūros tekstai išreiškia ir savitai perteikia kultūrinius simbolinius kodus [5, 33], atspindi tam tikrą metafizinę gyvenimo suvoktį, atsiremiančią į tos kultūros ištakas ir generuojančią jos kūrybines galias. Moderni kultūra išlaiko gyvą ryšį su praeities kultūros formomis, jos vertybėmis ir kriterijais, juos savaip pozicionuodama. Tradicinis lietuvių vertybinis poliūs – laukai, rugiai, duona – XX a. literatūroje išlieka vieni svarbiausių kultūros ženklų, savyje slepiančių dvasingumo matmenis ir siejamų su harmoningo, nesueižėjusio pasaulio paveikslu.

XX a. antrosios pusės lietuvių poezijoje akivaizdžiai sustiprėja egzistencinė refleksija: labiau gilinamasi į vidines žmogaus problemas (O. Baliukonytė, R. Keturakis, A. Puišytė), sureikšminama meditacinė situacija, atverianti transcendencijos pojūtį ir kosmoso tolius (J. Juškaitis, A. Bernotas, A. Žukauskas), archajišku verčiamas ir mitais apipinamas Lietuvos kraštovaizdis, mistifikuojamas senų daiktų ir reiškinių atminimas (J. Vaičiūnaitė), savas laikas stebimas pro mito ir istorijos prizmę (M. Martinaitis, S. Geda, V. Bložė) [6, 157]. Lyrikoje iškyla tylą ir ramybę paženklinta poetinė refleksija kaip atsakas į kelis dešimtmečius trukusią dvasingumo krizę, keičianti ankstesnes tuščiažodės retorines deklaracijas ir liudijanti naujos moralės paieškas, vertybių pervertinimo būtinumą ir įteisinanti *gerumo* poetinę programą, kurioje dvasingumo, gyvenimo prasmės paieškų aktualizavimas dažnai siejamas su duona. Duona – vienas svarbiausių archetipinių simbolių – turi išskirtinių

meilės ir gėrio atnašavimo, dvasinės šilumos, žmonių tarpusavio ryšio kūrimo prasmių. Ši nuostata ryški daugelio XX a. antrosios pusės lietuvių poetų kūryboje.

Anot V. Daujotytės, „gerumas yra egzistencinė žmogaus būseną, visuminis, integruojantis pojūtis, pagrindžiantis gyvenimą kaip nesibaigiančią žmogaus kūrybą, kaip rūpestį, pareigą ir džiaugsmą“ [7, 155]. Humanistinę dvasinio ryšio paieškų programą lietuvių poezijoje grindė Janina Degutytė, kurios lyrikoje atsiveriančiuose giminės poetiniuose pavidaluose įprasminama paslaptinga būties jausmo transcendencija, naikinanti svetimumą, kurianti nuoširdžią brolystę, gamtos, visatos ir žmogaus vienybės jausmą. Poetės lyrikoje aktualizuojamas duonos įvaizdis nėra vyraujantis, tačiau reiškia dvasingumo ir meilės dominantę. Širdies šilumą ir gerumą J. Degutytės kūryboje pirmiausia skleidžia duona maitinančios rankos: *Buvo rankos, sotinusios duona, / Širdimi sušildyta, skalsia, – / Nešančios užuovėją ir giedrą / Mano vieškelių rudenyse...* („Buvo rankos“) [10, 24]. Ši globėjiškos meilės situacija skatina ir dvasinį lyrinio subjekto proveržį: *Ir jei aš pati ką nors parnešiu / Tai todėl, kad vis pakelėse / Buvo rankos – sotinusios duona, / Širdimi sušildyta, skalsia* [10, 24]. Duona kaip meilės ir bendražmogiško ryšio simbolis iškyla eilėraščiuose „Natiurmortas“, „Aš nenoriu eilėraščių rašyti“, „Kriaušė“, „Vieversio balsas“, „Vienatvei“ ir kituose. Eilėraštyje „Monologas akmeniui“ duonos neturėjimas implikuoja dvasingumo, tarpusavio meilės praradimą: *Pilkas akmuo, pilkas akmuo, / kurį padavė man / vietoj duonos – / būk man broliu* [10, 84]. Ilgainiui poetės lyrikoje duona kuklaus paprastumo, mažumo prasmėmis susiejama su Lietuva: *Tu mažutė, tu telpi visa / į Čiurlionio karalių delnus... / Tu riekelė duonos kasdieninės / Ant pasaulio vaišių pilno stalo...* („Mažutė“) [10, 25]. Duonos ir Lietuvos kelias jungiamas į vieną paveikslą, apimančią ir simbolines jų svarbos, ir sudėtingo likimo visuotinėje erdvėje implikacijas. Duona, kaip ir tėvynė, žmogui yra kasdienė gyvenimiška būtinybė. Eilėraštyje „Gimtoji kalba“ duona susiejama su lietuvių kalba: *Iš duonos kvapo ir miškų giesmės kalba gimtoji lūposna įdėta* [10, 27]. Poetės kūrybinėje sąmonėje duona, simboliškai jos spinduliuojamas jaukumas ir gerumas tiesiogiai siejamas su etniniu identitetu. Panašių prasmių ji įgyja S. Gedos poezijoje, kur duonos ir vaikų – su dvasiniu tyrumu siejamos būties – išsaugojimas tiesiogiai ženklina tautos išlikimą („II pasaulinis“) [15, 37]. Jau pirmajame savo poezijos rinkinyje *Pėdos* S. Geda vaizdžiai įprasmina situaciją, kurioje dramatiškų karo ir pokario dramų sutrikdytas, suterštas, taigi blogio galios palytėtas žmogus neturi moralinės teisės *tom rankom* arti žemę ir imti duoną („1946 metai“) [15, 38]. Duona, tiesiogiai siejama su šventumu, žmogaus dvasiniu taurumu, negali būti liečiama purvinų rankų. A. Maldonio rinkinyje *Rugiaveidė* [23, 61] duona neatskiriama nuo lietuvių tautos dvasingumo: melsvai žalios spalvos laukinė rugio sesuo primena rugiapjūtės dainų grožį, jose poetizuojamą tautos gyvybingumą, sunkų žmogaus gyvenimą ir pastangas jį nugyventi dorai, kilniai ir teisingai. E. Mieželaičio poezijos cikle *Duona ir žodis* („Čia Lietuva“) [26, 9] duona ir knyga yra du esminiai gerumo veiksniai; augindamas ir gindamas duoną ir knygą, žmogų gina savo tėvynę Lietuvą.

Bene ryškiausiai lietuvių poezijoje gerumo programa realizuota Justino Marcinkevičiaus lyrikoje. Savitas duonos įvaizdžio įprasminimas išplaukia iš poeto kūrybos tematinų ir formos ypatumų ir yra glaudžiai susijęs su bendra jo kūrybos koncepcija. Just. Marcinkevičiaus lyrikoje ryškiausiai iš visų XX a. lietuvių poetų atsispindi žemės sakralumo apoteozė, jai organiškai artimas lietuvių žemdirbiškai kultūrai būdingas ramus, harmoningas pasaulio suvokimas, tautos gyvybinių galių jautimas, su žeme susieto žmogaus stabilumas. Poeto lyrikoje „žemdirbio pasaulėjautos poetizacija neatskiriama nuo poeto pasaulėžiūrinių pastangų suvokti tos pasaulėjautos vertybių sistemą“ [7, 152–153].

Duona poeto pasaulio modelyje tiesiogiai siejama su šventumo, gerumo prasmėmis, kurias tiesiogiai liudija rinkinių pavadinimai: *Šventoji duona* (1957), *Duoną raikančios rankos* (1963). Kaip ir laukai, rugiai – vieni svarbiausių žemdirbiškos kultūros atributų, atveriančių senąją nacionalinę patirtį, duona ženklina stabilumą, tvarką, simboliškai įkūnija moralės dėsnius, yra pasaulio šventybės dalis. Kartu su pirmapradžiais elementais – žeme, vandeniu, ugnimi – duona yra reikšmingas įvaizdis Marcinkevičiui kuriant bene humaniškiausią ir tautiškiausią etinę programą literatūroje, kurioje svarbiausia – tyras santykis su viskuo, kas supa, gamta, kitu žmogumi, su tėvyne ir kalba. Kaip pastebėjo V. Daujotytė, šis santykis poezijoje realizuojamas poetui būdingomis palinkimo, priėjimo arčiau, prisiglaudimo, apskritai artumo situacijomis [7, 152] ir „siejamas su sąmoningomis pastangomis suprasti, mylėti“ [7, 155]. Tai vaizdžiai iliustruoja „Dienoraščio be datų“ fragmentas: „Ryškiausias prisiminimas – sunkios tėvo rankos, raikančios duoną prie stalo. Šis vaizdas persekioja mane visą laiką, jame tiek daug apeiginio, sakrališko. Jame tarsi visa žmogaus gyvenimo prasmė: išdalinti save, atiduoti šilumą, džiaugsmą, meilę, – kaip duoną – atiduoti visiems“ [25, 56]. Lyrinis *aš* prisiima meilės atnašavimą, kurį eilėraščiuose simbolizuoja *dainuojanti duona* (*Dainuojančią duoną dalina / tamsos išsigandus dvasia; „Ir žodis ten“*) [24, 192]. Marcinkevičiui būdingas nuolatinis žmogiškiosios tapatybės ieškojimas ir perkonstravimas, stebint save, siekis kitaip pozicijuoti savo egzistenciją, ieškant naujo – *meilės, gerumo* kupino dialogo su *kitu*, kurį poeto kūryboje dažniausiai implikuoja kolektyvinę semą žymintis *mes*. Duoną, dalijimąsi ja lyrinis subjektas patiria kaip meilės ir atsidavimo šventybę, kuri reiškiasi ypatingu būdu:

*Dar viskas gyva, viskas rėkia
Kapais, muziejais, žaizdomis.
Imu į ranką duonos riekę
ir taip kalbuosi su jumis.*

*Kalbuos per vandenį, per duoną,
Per orą, ugnį, per medžius.
Girdžiu iš visko, kas man duota,
Jus – kaip lietuviškus žodžius („Dainuoju Lietuvą“ [24, 93]).*

Eilėraštyje atsiveria stipri poeto kalbinė savimonė – metaforizuojama *kalbėjimo*, arba ryšio užmezgimo, situacija, vedanti kalbinamąjį per pirmapradžių kosmogonijos elementų – vandens, ugnies, oro, medžių ir duonos prasmių – lauką. Vanduo, ugnis, duona poetui yra patys tikriausi realybės ženklai, ne tik liudijantys gyvenimą pašventintame Visete, bet ir pastangas apvaldyti erdvę, įteisinant joje gėrio ir dvasinio taurumo apologiją, sukurti „savą pasaulį“, keičiantį ankstesnę chaosą, naikinantį jo ženklus. Taurus *duonos gerumas* yra šio pasaulio prasminis „centras“. Just. Marcinkevičiaus lyrikoje dažnos gamtos ir agrarinės kultūros realijos, kaip simboliniai elementai, su kuriais tapatinamasi, yra savotiški mediatoriai tarp sakralaus ir kasdienio pasaulio, įdabartinantys dvasinę gerumo struktūrą. Jos epicentru poeto kūryboje dažnai yra rugys, kurio istorija simboliškai virsta žmogaus ir tautos istorija. Eilėraštyje „Rugio žmogelis“ rugį auginantis ar simboliškai iš *rugio augantis* žmogus, žemdirbys, traktuojamas kaip taurumo, nenuilstamo darbštumo, kuklumo, paprastumo pavyzdys ir kartu šventybės apraiškas giliausiai jaučianti bei gerumą spinduliuojanti būtis. Duona – rugio vaisius – kūrinyje metonimiškai tampa žemės dalimi ant stalo ir stipria meilės šviesa žmogaus širdyje:

*Į darbą tu netelpi.
 Į poilsį – netelpi.
 Ak, rugio žmogeli,
 Tai kur tavo žemė?*

*Jeigu ji ant stalo –
 Kokia ji maža!
 O kokia ji didelė,
 Jeigu širdyje! [24, 145].*

Rugys / žemė / duona simboliškai centralizuoja gėrio prasmes, leidžia liudyti „savą pasaulį“ kaip dvasiniu taurumu ir gerumu paženklintą būties modelį. Ši pasaulėjauta būdinga ir Just. Marcinkevičiaus eilėraščiui „Kai įsilipi į rugį“: *Kai įsilipi į rugį, / Tai labai toli matyti: / Ligi žodžio, ligi duonos, / Ligi stalo, lig širdies* [24, 144]. Rugys eilėraščio meninėje sistemoje tarsi implikuoja sakralų, su hierofanija siejamą centrą, kuriame būtis išsiskleidžia visa pilnatve, – pulsuojantį savo pranašumo galybe ir simboliškai prisodrinantį tauraus gerumo ir meilės visą erdvę, ja užliejantį žmogų:

*Kai diena neapsiniaukus,
 Tai matyt net ligi meilės:
 Kelia ten kažkas kaip gėlę
 Žmogų. Rodos, kad aukštyn („Kai įsilipi į rugį“ [24, 144]).*

Duonos įvaizdis kaip meilės ir gerumo, tauraus elgesio bendrybės ženklas ryškus ir tuo se Just. Marcinkevičiaus kūriniuose, kuriuose akcentuojama žmogaus atsakomybė už gyvybę, kultūrą, savo žemę ir tautą. Tai ypač ryšku eilėraštyje „Tas žodis“:

*Duona – laukuose.
 Žodžiai – lūpose.
 Kaipgi erdvu, tiesu!*

*Lūpos žodį pasėjo.
 Žemė ištarė grūdą.
 Vyturys patekėjo – šviesu.*

*Braido mano dvasia
 Žydinčiuose rugiuose
 Ir mokes ištarti: gimtinė.*

*To žodžio gūžtoj gyvenk.
 To rugio varpoj siūbuok.
 Pasaulio kalboj ataidėk.*

*O kai saulėlydy gulsi,
 Kai nešamas jau tylėsi –
 Kaip kardą šalia pasidėk [24, 111].*

Lyrinis aš kviečia saugoti pirmapradę patirtį, kurią, pasak M. Eliadės, galima prilyginti „pasaulėkūrai“ [14, 15]. Tai patirtis, savotiškas egzistencinis atskaitos taškas, ir gairės,

įgytos prigimtinės kultūros erdvėje, kurioje rugių laukas, gimtosios kalbos žodis ir duona yra paženklinti šventumo prasme ir privalo turėti tęstinumą. Duona čia virsta vertybinio pamato – dvasingumo metafora. Lietuvių lyrikoje šis jausmas siejamas su gimtųjų sodybų ir namų fenomenu, apimančiu platų egzistencinį lauką, vieta, kurioje prasideda žmogaus gyvenimo kelias, formuojamos vertybės, vieta, kuri tiesiogiai siejama su žmogaus identitetu.

R. Keturakio poezijoje duona yra tai, kas artima kiekvienam, užaugusiam lietuviškame sodžiuje. Poetas žmogaus grožio ieško kasdienybėje, joje esantys amžinumo ženklai iškelia mintį, jog kiekvieno žmogaus tapsmo savimi pradžia – reiškinuose, kurie pirmiausia ateina iš gimtosios namų erdvės. Būtent iš čia kyla svarbiausios žmogaus etinės ir moralinės kategorijos, atsiveria pirmieji įsimintiniausi pažinimo klodai. Tėvų namuose glūdi vaiko patirtis, formavusi meilės ir atsakomybės pasauliui jausmą. Todėl visa, kas dar vaikystėje palietė sielą, naujai reflektuojama, atkurama, tampa gyva:

*Kada, atstūmus karštą krosnies dangtį,
Mama ištraukdavo šviežutę duoną
Ir ant uosinio suolo išdėliodavo,
Troboj nušvisdavo visi kampai,
O garas, kylantis iš duonos prariektos,
Prieš žibalinę lempą šviesdavo vaivorykšte,
Tokia mažutėle, kad pirmąkart išvydęs
Tą mielą pasaką ant stalo, vos nesusūkau
Ir greitai kumšteliu užspaudžiau burną,
Kad stebuklingas vaizdas nepranyktų.
O rankos motinos, pakvipež duona,
Matau visuomet jus, kai sočių riekę
Atpjaunu sau, draugams ir seserims.
Matau ir tėvo delną kauburėtą,
Didžiulėm nuospaudom. Matau, kaip žeria jis
Nuo staltiesės į delną trupinėlių
Ir įdeda į burną jų, mažytį,
Nusprūdusį netyčia nuo riekės.
Nes duona – meilės žemei įsikūnijimas
Ir meilės darbui, o taip pat gyvenimui...
Todėl tegu mums duonos kepalas primins
Įšilusių, vaivorykšte apjuostą žemę,
Brandinančią savy gyvenimą.
Ir tegu žemė duoną mums primins,
Ir tas geras rankas, kurios,
Gyvenimą ir meilę nešdamos, nejaučia nuovargio [19, 39–40].*

Duona ir R. Keturakio, ir Just. Marcinkevičiaus poezijoje glaudžiai susijusi su tėvo ir motinos portretais, su kasdieniu namų gyvenimo vyksmu, įtvirtinančiu tam tikrą vidinę tvarką, su namų dvasia, kuri išlieka gyva ir puoselėjama daugybės kartų. Kūrinyje svarbus tampa ir namų erdvės žmogiškas fonas, formuojantis mažo žmogaus identitetą, priklausomybę, atsakomybę, dvasinį pamatą. Taigi duona lietuvių poezijoje – bendražmogiško gėrio, dvasinės meilės ir šilumos, priklausomybės prigimtinėi erdvei simbolis, žmogiškumo matas.

KASDIENĖ DUONA KAIP DIDŽIOJI MOTERS MANIFESTACIJA

Garuojantis šiltas duonos kepalas ant šeimos stalo kaip didžioji moters, tradicinės kultūros puoselėtojos, duonos kaip pagrindinio maisto gamintojos, manifestacija iškyla daugelyje lietuvių literatūros kūrinių. Dažniausiai tokia semantiniame reikšmių lauke figūruoja ir moters-gimdytojos, moters-motinos, moters-globėjos archetipinės prasmės, jos savivoka, ateinanti dar iš matricentrinės kultūros ir neatsiejama nuo tradicinių jos bruožų – dvasios stiprybės, taurumo, išminties, išdidumo, darbštumo poetizavimo. Tai tradiciniai moters vaidmenys, kuriuos lietuvių poezijoje reflektuoja M. Martinaitis, V. Bložė.

B. Baltrušaitytės apsakyme „Moters rytas“ [1, 83] duona iškyla kaip didžioji moters manifestacija. Kūrinyje detalai fiksuojami moters dienos įvykiai nuo ryto iki vakaro, kurie pasakojime įgyja sakralumo matmenį: pažadinta skausmo, ji keliasi, eina iš trobos, atsineša kibirą vandens, tada kuria ugnį ir kaičia katilą. Moteriai svarbu, iki skausmas įsibėgės, spėti pašauti duoną į krosnį. Tai tarsi du iniciacijos aktai, įgyjantys simbolinę prasmę. Apsakyme vaizduojami visi kruopščiai atliekami duonos kepimo veiksmai: duoną ji užmaišiusi iš vakaro, todėl pirmiausia pakėlus lininę „gūnelę nuo kubiliuko“, moteris uodžia įrūgusios duonos kvapą. Tada minko pailgus kepaliukus, kaip darydavo jos motinėle, šlapiais delnais nuglosto šonus ir viršų, įspaudžia, kur reikia, duobutes ir kryžiaus ženklą. Galiausiai juos išrikiuoja gražia eile trobos pasieny ant suolo, išzarsto žarijas ir su liže šauna kepaliukus į rausvą karštą angą. Pavargusi atsisėda. „Gera visada, pakepus duoną, užvėrus langą. Kambarys prisipildo šilumos ir palaimos, nesvarbu, kad už lango tvyro kovo rūkas, o saulės nematyti, o skausmas lenkia moters kūną prie šaltos aslos“ [1, 83]. Ji stebi duris, kad jos būtų uždarytos, nes tada „duona išeitų iš namų, tada po visam...“ [1, 84]. Šie darbai liudija tradicinės lietuvių kultūros moters savivoką ir savimonę, pabrėžia išskirtinę *kasdienės duonos* svarbą tautos gyvenime. Tik atlikusi šį šventą duonos kepimo aktą moteris pasiduoda skausmui ir atsigula į lovą laukti savo valandos. Kai į trobą įžengia jai talkinti atėjusios moterys, „duonos kvapas apsiaučia jų skepetuotas galvas“ [1, 84]. Taip duonos šilumos lydymas į pasaulį ateina moters kūdikis. Skausmo valandą ji šūkteli jo tėvo vardą – moteris laukia vyro, kuris išėjęs į karą, iš jo nėra jokių žinių. Kūdikio gimimo valanda turėjo tapti šventu visos šeimos susibūrimo momentu, naujo šeimos gyvenimo pradžia, kurios reikšmę liudijo ir šviežiai iškepta duona. Deja, vyras nesugrįžo. Pagimdytas kūdikis ir iškepta duona – du sakralūs aktai, didžioji moters būties manifestacija, simbolinis jos naujo pasaulio kūrimas. Tačiau šiame naujame gyvenime ji lieka viena su kūdikiu, su savo kasdiene duona – gyvenimo pagrindu. Neatsitiktinai pribuvėjos paguodžiančiai ištaria: „Tai ir gerai. Yra duonos – yra visko. Taip seni žmonės šneka“ [1, 90]. „Pirmieji saulės spinduliai prasismelkia pro mažus langų stiklus, apšviečia krosnį, ir duona jau prašosi laukan į šią auksinę, dar jai neregėtą šviesybę“ [1, 90]. Taip rašytojos B. Baltrušaitytės apsakyme, parašytame vaizdinga kalba ir grakščiu stiliumi, nubrėžiamos pagrindinės tradicinės lietuvių kultūros moters būties linkmės.

Suirus ankstesniam tradiciniam gyvenimui, nykstant tradicinei kultūrai, moteris praranda galimybę visavertiškai manifestuoti save kaip žemdirbiškos kultūros atstovę, žemės ir namų šeimininę, pagrindinę duonos gamintoją. V. Juknaitės romane *Šermenys* [18] iškyla pokario kolektyvizacija, privertusi žmones išsikraustyti iš senų sodybų, palikti namus, kuriuose kadaise virė gyvenimas. Sodybos ir namai – moters gyvenimo pilnatvės erdvė. Į savo griūvančią sodybą atėjusi senoji Elžbieta Balčiūnienė skaudžiai išgyvena tai, kas atimta laiko ir svetimų sukurtos istorijos, ir pati sunaikina praeities reliktus, nebeturinčius gyvybės pulso, – geležimi apkaustytą kraičio skrynią, medines „rėčkeles“, statinaites, šukas

linams šukuoti. Įsiliepsnojusi ugnis naikina visa, kas kadaise sukaupta per didžiausią vargą. Paskutinioji auka, už kurios užkliūva jos žvilgsnis, – senoji duonkepė, kelioms kartoms teikusi svarbiausią maistą – duoną. Moteris ją daužo kirvio pentimi, kad „šulelius“ galėtų sumesti ugnį, kol staiga, lyg vaikas, suvokęs savo piktadarystę, krūpteli visa širdimi („argi kas per visą jos gyvenimą buvo pakėlęs prieš duonkepę kirvį?“) [18, 165]. Moteris negali būti griovėja, tai priešinga jos prigimčiai; „ir kai kartą gyvenime tai įvyksta, pirmąkart nepratusiose ašaroti akyse ji pajuto ašaras ir pravirko, palinkusi virš graužiančių akis dūmų“ [18, 165]. Laikas pasikeitė, negailestingai išmušė iš po kojų prigimtinės kultūros pamatą, tradicijos suklostytą gyvenimo būdą, nubrėžė kitoniškas kasdienybės linijas, ir jų negalinti perimti Elžbieta, prigimtinės kultūros augintinė, pati sunaikina savo namus. Romane išryškinama tokoskyra tarp sena ir nauja, skirtingų mąstymo sistemų.

DUONA KAIP HARMONIJOS ŽENKLAS DEHUMANIZUOTOJE REALYBĖJE

J. Kundroto apsakymų rinktinėje plėtojama pokario rezistencijos kovų tema savitų prasmių įgyja apsakyme „Duona“ [20, 29]. Kaimo moters iškeptas kepalas simboliškai iškyla kaip praeities ir dabarties mediatorius, susiejantis žmogų su sava tradicija. Duona tampa simboline sąsaja su harmoningu pasauliu, simboliniu ramybės ir pastovumo ženklu chaoso apsuptyje ir dehumanizuotoje realybėje, svarbiausiu individo būties imperatyvu, jo *kelio pradžia*. Puskepalis kaimiškos ruginės duonos yra visa, ką partizanų vadas spėja pasigriebti nuo stalo, kai namą, kuriame jie sustojo pailsėti ir pavalgyti, apsupo baudėjai. Būrio vadas apsakyme įkūnija didvyrio įvaizdį: jis išmintingas ir gebantis susitvardyti net sunkiausiomis aplinkybėmis, sumaniai veda būrį iš apsupties link miško per kulką krušą, kitus pridengdamas savimi. Jam būdingas gilus kaimo tradicijos jausmas ir ištikimybė prigimtiniai kultūrai, savos tautos žmonėms, kuriuos ginti jis pasiryžęs iki paskutinės gyvenimo akimirkos. Po pažastimi nešama duona yra tai, ką jis turi išsaugoti, kaip ir šalia einantį būrio karį.

Duona apsakyme yra simbolinis pasaulio harmonizavimo, priešybės chaosui ir dehumanizacijai ženklas. Kūrinyje pasaulis regimas kario Jaunučio akimis, kuris labai sielojasi dėl to, kad daugelį dienų kentę badą ir pagaliau prisėdę prie stalo, ant kurio buvo padėta priraišytos duonos ir lašinių, vyrai turėję pasitraukti. Kartu su kitais bėgantį Jaunutį lydi kambaryje pasklidęs duonos kvapas. Jo sąmonę užvaldo prisiminimas, kaip karo metais baudėjai gaudė jaunus vyrus frontui. Kūrinyje ryški kultūrų vertybinė priešybė: tą rytą gimtuosiuose namuose motina ruošėsi kepti duoną. „Jau buvo iškūrenta krosnis, jos rankos ant ližės glaistė pirmąjį duonos kepalą ir brėžė kryžiaus ženklą, kai kieme lyg iš po žemių išdygo kareiviai su plačiais apsiaustais, iš po kurių kyšojo ginklų vamzdžiai. Brolis šoko pro langą ir kiek kojos įkerta pasileido į pakalnę. Ražienoje jį nuskynė automatų papliūpos. Tą kartą duona liko neiškepta: iš sielvarto motinai plyšo širdis...“ [20, 31].

Baudėjai krašto gyvenimą paverčia chaosu: jie labai pikti ir kerštingi, juos siutina tai, kad prieš pat nosį užtrenkiamos namų durys, kad per jėgą įsilaužus niekas nepasodina prie stalo ir nevaišina duona. Savo ruožtu nuo baudėjų besitraukiantys miškan kovotojai jaučia didžiulę baimę – „ne mirties, bet kažko dar nesuprantamesnio, kas plyti už mirties, – tvyro virš kiekvieno galvos, slypi šešėlyje, lauko platybėse, žemėje, visur“ [20, 32]; jie jaučia, kad „žmogui, aukojančiam savo gyvenimą (gal ir gyvybę), reikia kažko, kas atstotų tėvų žemę, būtų tvirtas pagrindas ir liudytų pranašumą“ [20, 32]. Apsakyme šitą galią įgyja duona, turinti savo gelbstintį šventumą: kai kirsdami upę, partizanai iki juosmens įsmunka į ledą, po kuriuo gunksi šaltas vanduo, ir įtempę visą valią lėtai slenka link kranto, Jaunučiui atrodo, kad jį apglėbia šilta motinos ranka, o iš jos duonkepės tvoskia karšti kepamos duonos garai.

Savo kūnu jis pajunta šį karštį ir iš paskutinių jėgų išsiropščia į krantą. Išsikepurnėja ir kiti išvargę vyrai, stebintys vadą, atvedusį į mišką, „pakvipusį spragsinčio laužo dūmais, eglės ir pušies sakais, duona, kurią vadas nešėsi po savo atkišta šatra“ [20, 34]. Duona apsakyme įprasmina savo šventumu saugančio, globiančio, palaikančio visatos elemento funkciją.

DUONOS DESAKRALIZACIJA

XX a. pabaigos lietuvių poezijoje akivaizdi duonos įvaizdžio desakralizacija. Pirmiausia ji sietina su įsigalėjusiomis negatyvizmo tendencijomis, kurios ryškios Valdo Gedgaudo poezijoje ir grupės „Svetimi“ lyrikoje. V. Gedgaudo rinkinyje *Vakaras be žiburio* [16] neigiama krikščioniškoji religijos ir dvasinės savižinos tradicija, desakralizuojamos biblinės tiesos ir istorijos, dekonstruojamos duonos, kaip meilės ir šventumo, prasmės: *Be reikalo prikėlei Lozorių / Be reikalo aklujų tamsą sudraskei / be reikalo žuvim ir duona sprogdinai praalkusius / be reikalo be reikalo kalbėjai miniai (Be reikalo)* [16, 23]. Lyrinis aš meta iššūkį Jėzui Kristui, kuris *susigūžęs ir akys nuleistos, pečiai keistai nusklembti* [16, 33], todėl *kas dabar drįs dažyti / su juo duoną į vyną?... / apkabins ir išduos jį?... / kas paliudys brėkstančią jo beprotybę?...* [16, 33]. Žmogus suvokiamas kaip niekas: *tiktai skambanti pauzė / begalinėje reinkarnacijų grandinėje / aptaškytas aliejumi juodraštis / spengiantys telegrafo stulpai / senas duonriekis sudilusiais ašmenimis / visada atgręžtais į šiaurę* („Mano demonas keičia pavidalus“) [16, 46].

Tokia būties disharmonija, egzistencinės prasmės nebuvimas dar labiau sustiprėja grupės „Svetimi“, kurią sudarė penki poetai: Dainius Dirgėla, Valdas Gedgaudas, Evaldas Ignatavičius, Alvydas Šlepikas, Donatas Valančiauskas, kūryboje. Vos pasirodžiusi ši grupė deklaravo *svetimumo* programą, kurioje pabrėžė vyravusių kultūrinių ir literatūrinių tradicijų atmetimą, atvirą vertybinės dekonstrukcijos, deheroizacijos ir nihilizmo siekį, būtinybę teigti ekscentrišką santykį su pasauliu. Namai šios grupės lyrikoje jau nebėra dvasinis prieglobstis, sodybose sodai ir šuliniai mirę (V. Gedgaudas, D. Dirgėla, E. Ignatavičius), žemėje glūdinčios sėklos nebevaisingos (V. Gedgaudas), „žmogus yra nebe pasaulio kūrėjas, o sunykusio peizažo stebėtojas“ [27, 19–22]. Duonos desakralizaciją liudija Evaldo Ignatavičiaus eilėraštis „Paskutinė vakarienė“, kuriame dalijama duona virsta ne meilės atnašavimu, bet sumaišties įsigalėjimu: *Lauždamas duoną gūdžiai raudosi / vakaro burės skaisčiai raudonos / vėjas it aklo daina / pirštai ant stalo* [30, 131]. Metamas poetinis iššūkis krikščioniškai religinei ir moralinei tradicijai, o kartu – lietuvių literatūrinei tradicijai, išties dešimtmečius poetizavusiai duoną kaip šventumo, dvasinio taurumo ir gėrio simbolį.

IŠVADOS

Duona – viena iš kultūrinių realijų, išsiskirianti savo tiesiogine ir simboline svarba. Lietuvių tautosakoje ryškios tiesioginės duonos sąsajos su svarbiausiomis tautos vertybinėmis kategorijomis: darbštumu, rūpestingumu, atsakingumu, gerumu, dvasiniu taurumu. Kartu duona simbolizuoja stiprybę, protą, susivaldymą, ištikimybę, gerumą, nuolankumą. Jos sakralinė svarba mūsų protėvių gyvenime buvo itin ryški: duona tapo centriniu daugelio šeimos gyvenimo papročių, kalendorinių ritualų ir agrarinių švenčių elementu, buvo plačiai įprasminama lietuvių dainose, pasakose, sakmėse ir tikėjimuose.

Duona tapo ir svarbiu lietuvių literatūros įvaizdžiu. *Duonos kepalas, duonos riekė, kasdienė, rupi, gyvenimo, motinos duona* – tradiciniai lietuvių poezijos ir prozos vaizdiniai, atspindintys tautos gyvenimo realybę ir kartu vaizdžiai brėžiantys tautos dvasinių vertybių hierarchiją. Lietuvių literatūros pradininko Kristijono Donelaičio poemoje *Metai*, kurioje

vaizduojamas XVIII a. Mažosios Lietuvos baudžiauninkų gyvenimas, pirmiausia dėkojama Dievui, davusiam žmonijai didžiausią malonę – duoną. Nuo šio laikotarpio literatūroje stiprėjo garbinamos *kasdienės duonos* vaizdiniai, liudijantys jos gyvenimišką svarbą. XX a. lietuvių poezijoje įsigali šventosios duonos įvaizdis, bene ryškiausiai įprasminamas žemininko K. Bradūno lyrikoje, kurioje jis siejamas su žemdirbiškos būties šventumo prasmėmis. Poeto kūryboje duona – svarbus mikropasaulio kosmogonijos momentas, simbolizuojantis atgimimą ir aukštąsias individo būties akimirkas. Tokia poetinė duonos interpretacija būdinga ir S. Gedos kūrybai. Just. Marcinkevičiaus, J. Degutytės, A. Maldonio, R. Keturakio lyrikoje duona tampa svarbiu poetinės gerumo programos elementu ir siejama su žmogaus dvasiniu taurumu, vidine šiluma ir meile. Lietuvių literatūroje duona iškyla ir kaip didžioji moters manifestacija tradicinėje lietuvių kultūroje (B. Baltrušaitytė, V. Juknaitė), ir kaip harmonijos ženklas dehumanizuotoje realybėje (J. Kundrotas). Viena ryškiausių duonos meninio įvaizdžio literatūrinių transformacijų – jos desakralizacija V. Gedgaudo ir grupės „Svetimi“ kūryboje, kur duona įprasminama kaip chaoso, žmogaus ir pasaulio disharmonijos ženklas. Taigi vienos svarbiausių lietuvių kultūros realiųjų – duonos – vaizdinių lietuvių literatūroje kinta – jis atspindi epochos žmogaus pasaulėjautą, jo dvasinius orientyrus ir nuostatas.

Gauta 2021 09 17
Priimta 2021 10 05

Literatūra ir šaltiniai

- [1] BALTRUŠAITYTĖ, B. *Lieptai*. Vilnius: Vaga, 1985.
- [2] BRADŪNAS, K. *Apie žemę ir dangų*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kl., 1997.
- [3] BRADŪNAS, K. *Duona ir druska*. Vilnius: Vaga, 1992.
- [4] BRADŪNAS, K. *Įaugom Nemuno upyne*. Vilnius: Vyturys, 1990.
- [5] BERGEZ, D.; BARBERIS, P.; de BIASSI, P.; MARINI, M.; VALENCY, G. *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- [6] *Darbai ir dienos*, 1996, Nr. 2(11).
- [7] DAUJOTYTĖ, V. *Lyrikos būtis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- [8] DAUJOTYTĖ, V. *Prigimtinės kultūros ratilai*. Sud. Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: LLTI, 2017.
- [9] DAUKANTAS, S. *Anksti rytą kėliau*. Vilnius: Vyturys, 1993.
- [10] DEGYTYTĖ, J. *Poezija*. Vilnius: Žaltvykslė, 2007.
- [11] DONELAITIS, K. *Metai*. Vilnius: Vaga, 1983.
- [12] DUNDULIENĖ, P. *Duona lietuvių buityje ir papročiuose*. Kaunas: Šviesa, 1989.
- [13] DUNDULIENĖ, P. *Senovės lietuvių mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- [14] ELIADE, M. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis, 1997.
- [15] GEDA, S. *Ovalas. Poezijos rinktinė*. Vilnius: LRS I-kl., 2015.
- [16] GEDGAUDAS, V. *Vakaras be žiburio*. Vilnius: Vaga, 1998.
- [17] GRANAUSKAS, R. *Duonos valgytojai*. Vilnius: Vaga, 1989.
- [18] JUKNAITĖ, V. *Šermenys*. Vilnius: Vaga, 1990.
- [19] KETURAKIS, R. *Saulėtekis kely*. Vilnius: Vaga, 1961.
- [20] KUNDROTAS, J. *Atsiprašymas*. Kaunas: Aušra, 2002.
- [21] *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Romualdas Granauskas*. Sud. R. Žilinskas. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- [21] *Latviešu tautas dziveszina*. N. 5. Rīga: Zvaigzne, 1993.
- [22] LAURINKIENĖ, N. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.

- [23] MALDONIS, A. *Rugiaveidė*. Vilnius: Vaga, 1985.
- [24] MARCINKEVIČIUS, J. *Amžino rūpesčio pieva*. Vilnius: Versus Aureus, 2005.
- [25] MARCINKEVIČIUS, J. *Dienoraštis be datų*. Vilnius: Vaga, 1981.
- [26] MIEŽELAITIS, E. *Čia Lietuva*. Vilnius: Vaga, 1978.
- [27] PLISKAITIENĖ, K. Negatyvizmo estetika grupės Svetimi kūryboje. Magistro darbas. Kaunas: 2009.
- [28] RACĖNAITĖ, R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*. Vilnius: LLTI, 2011.
- [29] SPIERING, M. Food, Phagophobia and English National Identity. *Food, Drink and Identity in Europe*. Ed. By Thomas M. Wilson, 2006.
- [30] SVETIMI. D. Dirgėla, V. Gedgaudas, E. Ignatavičius, A. Šlepikas, D. Valančiauskas. Kaunas: Vakarinių naujienų l-kla, 1994.
- [31] ŠEPUTYTĖ-VAITULEVIČIENĖ, E. *Duona*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-12-18-egidija-seputyte-vaituleviciene-duona/37277>; [žiūrėta 2019 03 23].
- [32] ŠILBAJORIS, R. *Netekties ženklai*. Vilnius: Vaga, 1992.
- [33] WILLIAMSON, R. *The Soul and the Sole: Bread Wastage as Sin in Hans Christian Andersen's The Girl Who Trod on the Loaf*. Prieiga per internetą: <http://feastjournal.co.uk/article/the-soul-and-the-sole-bread-wastage-as-sin-in-hans-christian-andersens-the-girl-who-trod-on-the-loaf> // Žiūrėta 2019-03-26.
- [34] *Žemė*. Antologija. Vilnius: Vaga, 1991.

INGA STEPUKONIENĖ

Bread in Lithuanian Literature

Summary

Bread is one of the most important cultural realities distinguished by its direct and symbolic significance. In Lithuanian folklore, there are clear direct connections between bread and the most important categories of national values: diligence, thoughtfulness, responsibility, kindness, and spiritual nobility. Bread symbolises strength, mind, self-control, loyalty, kindness, and humility. It was of immense sacral importance in the lives of our ancestors: it became the central element of numerous customs of family life, calendar rituals, agrarian celebrations, and was widely featured in Lithuanian folk songs, fairy-tales, tales, and beliefs.

Bread has always been an important image in Lithuanian literature. A loaf of bread, a slice of bread, daily, wholemeal bread, the bread of life, mother's bread are traditional images of Lithuanian poetry and prose, reflecting the reality of the nation's life and at the same time visually drawing the hierarchy of the nation's spiritual values. In the poem *Metai (The Seasons)*, the pioneer of Lithuanian literature Kristijonas Donelaitis gives a vivid picture of the life of the serfs of Lithuania Minor in the eighteenth century, and his characters primarily address their thanks to God for giving people bread, the greatest grace of all. Since then, images of the worshiped daily bread have become stronger in literature, pointing to its vital importance. The image of holy bread takes root in Lithuanian twentieth-century poetry, perhaps most clearly meaningful in the work by Kazys Bradūnas, one of *žemininkai*, or the 'earth' poets. In his poetry, bread is associated with the meanings of the holiness of agricultural existence. In the poet's work, bread is an important moment in the cosmogony of the microworld, symbolising rebirth and the higher moments of an individual's

existence. Such a poetic interpretation of bread is also characteristic of Sigitas Geda's works. In the poetry of Justinas Marcinkevičius, Janina Degutytė, Alfonsas Maldonis, and Robertas Keturakis, bread becomes an important element in the poetic programme of goodness and is associated with the artistic meanings of human spiritual nobility, inner warmth, and love. In Lithuanian literature, bread emerges both as the great manifestation of the woman in traditional Lithuanian culture (Birutė Baltrušaitytė, Vanda Juknaitė) and as a symbol of harmony in dehumanised reality (Juozas Kundrotas).

One of the most striking literary transformations of the artistic image of bread is its desacralisation in the works by Valdas Gedgaudas and the group "Svetimi" (Strangers). Here bread is interpreted as a symbol of chaos and disharmony between the human and the world. Thus, one of the most important realities of Lithuanian culture, the image of bread in Lithuanian literature, is changing; it reflects the world-view of the human of the epoch and his or her spiritual orientations and attitudes.

Keywords: bread, sacralisation of bread, desacralisation of bread, Lithuanian poetry, prose